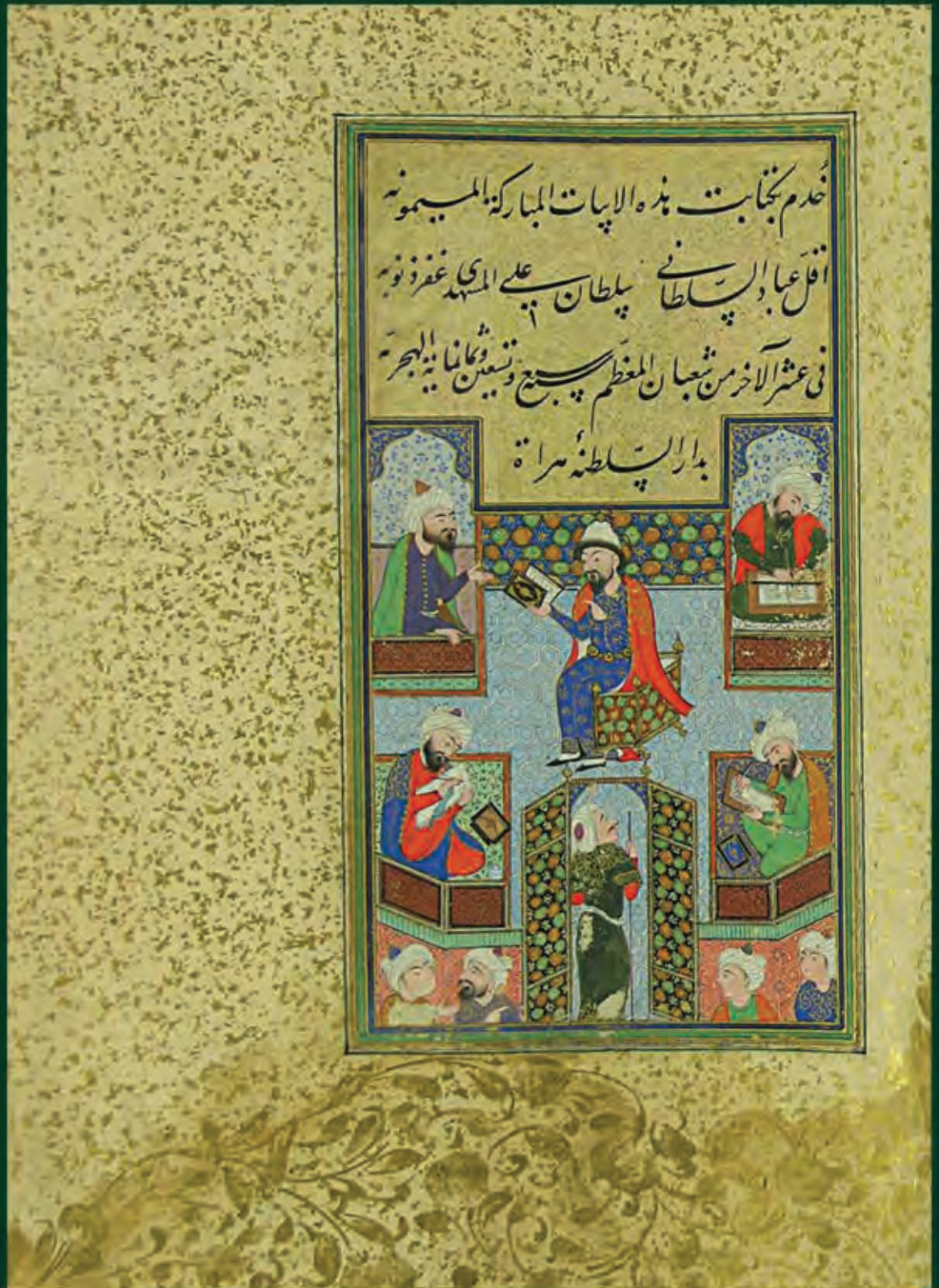

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۴۰۰ [انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

سرخس: سنگ زبرین آسیای تحقیق • یک تحول آرایه محدود در زبان فارسی / علی‌اکبر صادقی • فردوسی در بارگاه سلیمان؟ / ابوالفضل خطیبی، امیر ارغوان • اقتباس مآلصدر از المباحث المشرفیه فخر رازی در اسفار / سسل بونداراد: ترجمه، سید انوری، برم مهدی مزه • دو بیت نریافته از رودکی در یک کتاب عروض و بلاغت تازه باب از پایان قرن هفتم هجری / سید محمدحسن حکیم • کتابخانه سلطنتی محمدظاهر شاه و فهرست‌نویسی نسخ خطی آن / مصوبه نظری • برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام‌الدین حسن وزیر / امیر ارغوان • آرتور اوپهام پوپ و منتعصب تلخ مزاج / اسکار رایت موسکارلا، ترجمه، هدیه رهبری • «قصص سده‌نامه‌ی» و «دَه‌نه»، دو اصطلاح ناشناخته در دیوان خاقانی / سید محسن حسینی وردنهجانی • سفینه پریجر، معرفی اثری از قرن هشتم / فرزانه شکراللهی • نثر فارسی، جلد پنجم از تاریخ ادبیات فارسی / مجتله‌تین کیمانی • درباره یک سرت اهنی در تصحیح کتاب سلسله العارفین و تذکره الصّدیقین / عارف نوشاهی • شرح آداب خط: درباره تصحیح رساله سلطان علی مشهدی / علیزها مانسی‌نژاد • تأملی در جنگ علی بن احمد، زمان تدوین و متن چاپی آن / نوزاد حفیظ • ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۳): کمک خوارستن از متون ویدی برای اشتقاق فارسی / سید احمدرضا قاسمی‌نژاد • تأثیر و تأثر منابع سامی و مطالعات ساسانی: یک رویکرد نو / نیا جمال • آثار لطفی احمد افندی / نمراله صالحی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹۴ - ۹۵

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره یکم و دوم
بهار - تابستان ۱۴۰۰ [انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سروراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: صفحه انجامة نسخه اصلی دیوان
سلطان حسین میرزا بن منصور بن بايقرا (حک. ۸۷۳-
۹۱۱ق)، کتابت‌شده برای خود او و شامل مجموعه‌ای
از بهترین نمونه‌های نسخه‌آزایی. در تصویر روی
جلد، افزون بر انجامة (به نستعلیق سلطان‌علی مشهدی،
مورخ ۸۹۷ق در هرات) نگاره‌ای بی‌رقم ترسیم شده که
باید اثر یکی از استادان دستگاه سلطان‌حسین میرزا
باشد. حاشیه نسخه با افشان زر آراسته شده که در
بخش پایین، تشعیرسازی هم بر آن اجرا شده‌است.
هم افشانگری و هم تشعیرسازی نسخه از کهن‌ترین
نمونه‌های شناخته‌شده است.

فهرست

سرشن

سنگ زیرین آسیای تحقیق..... ۳-۴

بسمتد

یک تحوّل آوایی محدود در زبان فارسی / علی‌اشرف صادقی..... ۵-۷
فردوسی در بارگاه سلیمان؟ / ابوالفضل خطیبی، امیر ارغوان..... ۸-۱۷
اقتباس مآلصدرا از المباحث المشرقیة فخر رازی در اسفار / بیسیل یونماریاژ؛ ترجمه: سعید انواری، مریم
مهدوی مزده..... ۱۸-۳۵
دو بیت نویافته از رودکی در یک کتاب عروض و بلاغت تازه‌یاب از پایان قرن هفتم هجری /
سید محمدحسین حکیم..... ۳۶-۴۳
کتابخانه سلطنتی محمدظاهر شاه و فهرست‌نویسی نسخ خطی آن / معصومه نظری..... ۴۴-۵۳
برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام‌الدین حسن وزیر / امیر ارغوان..... ۵۴-۸۳
آرتور اوپهام پوپ و متعصّب تلخ مزاج / اسکار وایت موسکارلا؛ ترجمه: هدیه رهبری..... ۸۴-۹۰
«قصب سهدامنی» و «دهنه»، دو اصطلاح ناشناخته در دیوان خاقانی / سید محسن حسینی وردنجانی..... ۹۱-۹۴
سفینه پریحر؛ معرفی اثری از قرن هشتم / فرزانه شکراللهی..... ۹۵-۹۹

نقد و بررسی

نثر فارسی، جلد پنجم از تاریخ ادبیات فارسی / مجدالدین کیوانی..... ۱۰۰-۱۱۱
درباره یک سرقت ادبی در تصحیح کتاب سلسله العارفین و تذکرة الصّدیقین / عارف نوشاهی..... ۱۱۲-۱۱۴
شرح آداب خط؛ درباره تصحیح رساله سلطان علی مشهدی / علیرضا هاشمی‌زاد..... ۱۱۵-۱۲۱
تأملی در جنگ علی بن احمد، زمان تدوین و متن چاپی آن / فرزام حقیقی..... ۱۲۲-۱۳۳

پژوهش‌های دبستان

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۳)؛ کمک خواستن از متون ویدی برای اشتقاق فارسی / سید احمدرضا
قائم‌مقامی..... ۱۳۴-۱۴۲
تأثیر و تأثر منابع سامی و مطالعات ساسانی؛ یک رویکرد نو / نیما جمالی..... ۱۴۳-۱۴۹

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۴)

آثار لطفی احمد افندی / نصرالله صالحی..... ۱۵۰-۱۵۱

برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام‌الدین حسن وزیر

امیر ارغوان

arghavan@gmx.it

جنبه‌های متفاوت چون تصحیح متن شاهنامه و سبک تصاویر بسیار مهم خواهد بود (این شاهنامه را پس از این نسخه قوام وزیر می‌نامیم).^۲

ماریانا شریو سیمپسون (Mariana Shreve Simpson) یکی از برجسته‌ترین محققان هنر اسلامی، پس از تحقیقات گسترده، در سال ۲۰۰۰ در مقاله‌ای به این نسخه پرداخته و تا حدود زیادی ساختار اولیه آن را بازسازی کرده و نشانی برگ‌های پراکنده آن را ارائه نموده است (SIMPSON, 2000: 217-247). در این یادداشت، ضمن معرفی و بررسی برگ‌های آغازین این شاهنامه طبق طرح سیمپسون، پیشنهاد اضافه شدن یک برگ جدید و جانمایی یک برگ دیگر در ساختار مقدمه نسخه قوام وزیر، برای نخستین بار ارائه می‌شود.

ابتدا به بازسازی دستنویس در مقاله پیش‌گفته، که مورد پذیرش عموم پژوهشگران است، می‌پردازیم (نک. جدول ۱). در این جدول، ستون اول نشانگر شماره صفحه پیشنهادی سیمپسون (شماره‌های داخل قلاب [ ]) و ستون دوم، بیانگر محل نگهداری برگ‌های نسخه است^۳ که در ادامه، به بررسی تمام آن‌ها خواهیم پرداخت.

به نظر سیمپسون این شاهنامه، پیش از متن اصلی دیباچه منظوم فردوسی، دارای ۱۲ صفحه بوده است (صفحات [1b] تا [6a]). بدین نحو که نسخه با دو نگاره تمام صفحه شکارگاه [1b] و بارگاه [2a] آغاز شده است. پس از آن، مقدمه منثور و اسامی پادشاهان در ۸ صفحه آمده (از [2b] تا [5a]) و در ادامه، دو صفحه دارای شمس‌های اهدای نسخه آمده است ([5b] و [6a]).

این بازسازی طبق جدول ۱ کاملاً درست و منطقی است، چون توالی متن مقدمه قدیم شاهنامه (قزوینی، ۱۳۸۹: ۱۷۷) در آن رعایت شده است. اما نکته مبهم در این بازسازی، برگ دوم از دستنویس شماره ۱۱۰ کتابخانه

حاجی قوام‌الدین حسن تمغاچی در قرن هشتم هجری از وزیران دربار حاکمان آل‌اینجو در فارس بوده است. خواجه حافظ که نسبت به حاجی قوام علاقه تام داشت، درباره او چندین غزل و قطعه دارد (معین، ۱۳۱۹: ۲۷۹). همچنین زرکوب شیرازی، مؤلف کتاب شیرازنامه، کتاب خود را به نام همین حاجی قوام‌الدین کرده است (زرکوب شیرازی، ۱۳۵۰: ۱۴-۱۵).

شاهنامه شاهانه‌ای از سال ۷۴۱ق/ ۱۳۴۱م به جا مانده است که برای حاجی قوام‌الدین حسن وزیر و «برسم کتب‌خانه» وی تهیه شده است. این دستنویس که یکی از پرنقش‌ونگارترین شاهنامه‌های باقی‌مانده از سده هشتم هجری به شمار می‌رود (SIMS, 2006: 286)، قربانی تصاویرش شده و به خاطر فروش برگ‌های نگاره‌دارش به طور مجزا، به دست سودجویان اوراق شده است. در نتیجه تعداد زیادی از برگ‌هایش از بین رفته و برگ‌های باقی‌مانده هم در کتابخانه‌ها و موزه‌های مختلف جهان پراکنده است.^۱ ضمن این‌که تعدادی از برگ‌های باقی‌مانده، دستکاری شده یا از به هم چسباندن قسمت‌هایی از صفحات مختلف سرهم‌بندی شده است. با توجه به این پراکندگی گسترده، کار جمع‌آوری و شناخت این شاهنامه بسیار مشکل شده است، ولی با توجه به قدمت نسخه، بررسی دقیق آن از

۱. تنها یک برگ از این شاهنامه در ایران وجود دارد که اخیراً توسط نگارنده این یادداشت شناسایی شده است و به زودی در مقاله‌ای معرفی خواهد شد.

۲. برای آشنایی اولیه با این نسخه رک. شاپوران، ۱۳۹۷: ۹۵.

۳. در ستون دوم جدول، AMSG به موزه Arthur M. Sackler Gallery آمریکا (با توجه به ادغام شدن این موزه با موزه Freer، از همین نام اخیر در این مقاله استفاده خواهد شد)، CB، به کتابخانه چسترییتی ایرلند (۸۵ برگ پراکنده از نسخه قوام وزیر به شماره CB110 در این کتابخانه نگهداری می‌شود) و SAK به موزه صدرالدین آقاخان کانادا اشاره دارد.

شماره‌های [3 bis a] و [3 bis b] داده، یعنی این برگ را ۳ مکرر نامیده‌است و ما نشان خواهیم داد که بر خلاف نظر سیمپسون، اولین برگ نسخه، همین است.

چستریتی است (CB110.2) که سیمپسون نتوانسته جای درست آن را شناسایی کند و همان‌طور که در ردیف‌های هفتم و هشتم جدول ۱ دیده می‌شود، به رو و پشت آن

RECONSTRUCTION OF THE 1341 SHAHNAME

FOLIO	COLLECTION	CYCLE	TEXT REFERENCE	ILLUSTRATION
[1a]				
[1b]	AMSG S1986, 113, side 2			Frontispiece: Hunting scene
[2a]	AMSG S1986, 112, recto			Frontispiece: Enthronement
[2b]	AMSG S1986, 112, verso		Old preface	Illuminated frame
[3a]	CB 110.1, recto		Old preface	Illuminated frame
[3b]	CB 110.1, verso		Old preface	
[3 bis a]	CB 110.2, recto		Old preface	
[3 bis b]	CB 110.2, verso		Old preface	
4a	SAK IR.M. 56, recto		Old preface	
4b	SAK IR.M. 56, verso		Old preface	Firdausi and court poets of Ghazna
[5a]	AMSG S1986, 110, recto		Old preface	
[5b]	AMSG S1986, 110, verso		Old preface/ dedication	Illuminated rosette
[6a]	AMSG S1986, 111, recto		Dedication	Illuminated rosette
[6b]	AMSG S1986, 111, verso	Preface	I. 12, 1 - 14, 37	Illuminated frame
[7a]	AMSG S1986, 109, recto	Preface	I. 14, 38 - 17, 74	Illuminated frame
[7b]	AMSG S1986, 109, verso	Preface	I. 17, 75 - 22, 151	

جدول ۱: طرح سیمپسون برای بازسازی برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام (SIMPSON, 2000: 236)

سرمه کشیده و سنت کرده بود تا دست کس بدو نرسد و هم در آن شب کی متولد شد بتان کی در خانه کعبه نهاده بودند بروی زمین افتادند و آتش کده پارس کی هزار و اند سال بود کی می‌افروخت بمرد و این بعضی از معجزات پیغمبرست علیه السّلم و از راه یمن افتتاح این کتاب بنام محمد علیه السّلم و ائمه اسلام کرده شد بخیر.

در پایین صفحه، جدولی در ۷ ردیف و ۱۲ ستون هست که در آن نام و القاب و مشخصات محمد^ص، ابوبکر، عمر، عثمان، علی^ع و حسن^ع به شکل چلیپا نوشته شده‌است. نکته قابل توجه در این جدول این که کاتب در ستون دوم ردیف آخر، در مقابل کنیه ابومحمد و لقب الزّکی، به جای نام «حسن» به اشتباه «حسین» نوشته‌است (ابن شهرآشوب، ۱۳۷۹: ۲۹).

در پشت برگ مورد بحث (تصویر ۲) در بالا، متنی در ده خط درباره اقسام باشندگان روی زمین دیده می‌شود:^۴

الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولاعدوان الا علی

۴. به علت قابل تشخیص نبودن نقطه گذاری متن، به سبب کیفیت پایین تصاویر میکروفیلم، قاعده ذال را در این بخش جز در اسامی نادیده گرفته‌ایم.

در طرف روی این برگ (تصویر ۱) در بالا، سرنویس مذهبی با این متن وجود دارد: «طبقه محمد علیه السلام و ائمه اسلام رضی الله عنهم» و همراه آن، متنی در ۹ سطر درباره حضرت محمد^ص، از باب تیمن، بدین شرح آمده‌است:

الحمد لله رب العالمین الصلوة و السّلم علی خیر خلقه و مظهر حقّه محمد و آله اجمعین اما بعد چنین روایت کنند کی چون از پادشاهی انوشروان عادل چهل سال بگذشت و اندر چهل و سه روایت است کی پیغمبر ما صلی الله علیه و علی آله و سلم از مادر بزاد و خیرست از رسول علیه السلامه کی فرمود و گفت ولدت فی زمن الملک العادل و مولود او روز دوشنبه بود از ماه ربیع الاول و اندر شب دوم و هشتم و دوازدهم خلاف است و همان شب کی از مادر پیدا گشت نوری از وی بتافت چنانک مادرش قصرها اندر زمین شام بدید و هم مادرش گفت کی فرشته از آسمان فرود آمد و مرا گفت این کی در شکم تست بهترین خلق است چون بزاید او را محمد نام کن و بگوی اعیذک من کلّ هامیة و مکر پس دگر روز عبدالطلب را بگفت و آن شب کی بزاد زلزله در قصر کسری افتاد و چهارده کنگره از کوشک کسری در افتاد و چون بزاد بآب کوثر غسل داده و

می‌شود و از نظر دستخط و صفحه‌آرایی نیز مانند باقی برگ‌های این نسخه است، ممکن است که برگ CB110.2 در اصل بخشی از این نسخه نباشد. وی در ادامه مقاله (همانجا، پانویس ۲۱) تکرار کرده که این برگ عملاً ممکن نیست که متعلق به نسخه قوام وزیر باشد.

در نگاه اول به نظر می‌رسد که فرض سیمپسون مبنی بر عدم تعلق برگ CB110.2 به نسخه قوام وزیر صحیح باشد، زیرا نه تنها در توالی منطقی مطالب ده صفحه ابتدایی، متن این برگ نمی‌تواند جایی داشته باشد، حتی این برگ مشکوک، چنان که دیدیم، شامل جدول نام پادشاهان است و فهرست همان پادشاهان در برگ S1986.110 موزه Freer که قطعاً اصیل است (برگ [5a] در جدول ۱)، نیز وجود دارد (تصویر ۳) و شاید منطقی به نظر نرسد که یک مطلب در یک نسخه، دو بار با فاصله چند صفحه تکرار شده باشد. پس چگونه می‌توان تکرار فهرست پادشاهان را توجیه کرد تا تعلق برگ CB110.2 به شاهنامه قوام وزیر قابل توجیه باشد؟

پس از مراجعه به مقاله «مقدمه سوم شاهنامه» در کتاب سرچشمه‌های فردوسی شناسی (ریاحی، ۱۳۸۲: ۲۷۴)، مشخص شد که شاهنامه شماره ۱۱۰۱ کتابخانه مجلس شورای اسلامی، دارای ساختار کمابیش مشابهی است و فهرست شاهان را دو بار دارد^۵ (این دستنویس که ظاهراً در نیمه سده دهم قمری نوشته شده از این پس نسخه مجلس نامیده خواهد شد). بررسی نسخه مجلس نشان می‌دهد که صفحات اول و دوم آن (تصویر ۴)، متن و جدولی شامل نام شاهان، همانند متن و جدول پشت برگ CB110.2 (تصویر ۲) دارد. همچنین در پشت و روی برگ شماره ۹ نسخه مجلس (تصویر ۵)، پس از مقدمه منثور، فهرست پادشاهان دوباره تکرار شده است و در انتها، لغت فرس آمده است که کلمات آن بر مبنای حروف اول مرتب شده‌اند.^۶

۵. ریاحی ترتیب اجزای مقدمه این دستنویس را بدین شرح نقل کرده است:

۱. آغاز: ببايد دانست که از روزگار آدم صفي که پدر نخستين آدميان بود...
۲. جدول‌های طبقات چهارگانه پادشاهان به‌دین: ۳. ۴. ۵. متن مقدمه‌های منثور: ۶. فهرست پادشاهان که چند گروه بودند از پایان مقدمه ابومنصوری؛
۷. کتاب لغت فرس شاهنامه.

۶. متنی که در پشت برگ ۹ نسخه مجلس، در ابتدای لغت فرس آمده چنین است: کتاب لغت الفهرس [کذا] شاهنامه - چون در شاهنامه بسیار لغت فهرس [کذا] است و معنی آن ادراک کردن مشکل است ذکر لغت فهرس [کذا] می‌رود.

الظالمين و الصلوة والسلم علی خير خلقه محمد و آله اجمعين اما بعد ببايد دانست کی از روزگار آدم صفي عليه السلام کی پدر نخستين آدميان بود تا بدین عصر کی این مختصر تقریر کرده می‌شود باشندگان روی زمین از بنی آدم بر دو قسم بوده‌اند یکی قسم قرون سالف بودند کی پیش از طوفان نوح علیه السلم بوده‌اند و حکایت ایشان ملالتی دارد و درین مختصر درج نتوانست کرد و قسم دوم آن قرون‌اند کی از پس طوفان نوح برخاستند تا باکنون اما آن امت کی پیش از طوفان بودند حقیقت احوال ایشان معلوم نمی‌شود و پادشاهان ایشان را اسامی و انساب مفهوم نمی‌گردد چه قدم تطاول زمان و حدوث طوفان آنرا مندرس گردانیده مگر ذکر بعضی از انبیا علیهم السلام کی قرآن کلام الله بدان ناطق است و پادشاهانی که از پس طوفان بودند دو صنف‌اند یکی جاهلی دگر اسلامی اما اسلامی پادشاهانی را می‌گویند کی پس از محمد صلی الله علیه و علی آله و سلم بودند و دیگر جاهلی پادشاهانی را می‌گویند کی پیش از پیغمبر ما صلی الله علیه و علی آله و سلم بودند و آغاز کار ایشان از ولاد بن امیم بن لاوذ بن سام بن نوح بود کی در پارس هجرت کرد و او را پسری بود کیومرث نام بود [کذا: «بود» مکرر] و این پادشاهان جاهلی کی از نسل کیومرث بودند و چهار طبقه اول پیش‌دادان و دوم کیان و سوم اشکانیان و چهارم ساسانیان و طبقه دیگر از آن اسکندر رومی در میان این چهار طبقه افتاده چنانچ پنج طبقه می‌شود و اسکندر هم از نسل کیومرث است برین منوال کی درین کتاب یاد کرده می‌شود و بالله التوفیق و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و الماب.

ادامه صفحه نیز جدولی در ده ردیف و هفت ستون دارد که در بالا، سرنویس «طبقه پیش‌دازیان» به همراه نام و مشخصات پادشاهان این طبقه و در پایین، سرنویس «طبقه کیان» و سه خط توضیحات درباره این طبقه را شامل می‌شود:

ازیشان نه تن بوده‌اند و پادشاهی ایشان هفتصد و هشده سال بود و در زمان ایشان عدل و انصاف و احسان و مرحمت و شفقت بوده است و ملک ایشان عربض و بسیط بوده و قانون جهانداری و ارکان شهریاری و رعیت داشتن از ایشان برخاسته است و الله اعلم.

طبق نوشته سیمپسون (SIMPSON, 2000: 235 - پانویس ۲۰)، با وجود این‌که این برگ به همراه سایر برگ‌های نسخه قوام وزیر در یک مجموعه در کتابخانه چستربیتی نگهداری

است (ABDULLAEVA & MELVILLE, 2008: 30, 53). مقدمه نسخه ابراهیم سلطان (تصویر ۷) با متن، جدول و ساختاری دقیقاً مشابه با روی برگ CB110.2 (تصویر ۱) آغاز می‌شود: «الحمد لله رب العالمین... چنین روایت کنند که چون از پادشاهی نوشیروان عادل چهل سال بگذشت...»، جز آن‌که بخش‌هایی که لابد قرار بوده به قلم دیگری تکمیل گردد، خالی مانده‌است.^۸ یکسانی این دو صفحه (تصاویر ۱ و ۷) تا آن‌جاست که اشتباهی که پیش از این به آن اشاره شد، تکرار شده و در ستون دوم ردیف آخر جدول، باز هم نام «حسین» به جای «حسن» نوشته شده‌است.

صفحه دوم مقدمه نسخه ابراهیم سلطان (تصویر ۸) نیز بی‌هیچ تفاوتی در متن و جدول، همان پشت برگ CB110.2 است (تصویر ۲) که در دو صفحه اول نسخه مجلس (تصویر ۴) و برگ شماره ۴ نسخه لندن (تصویر ۶) نیز دیده‌بودیم و با این عبارات آغاز می‌شود: «بباید دانست از روزگار آدم صفی علیه‌السلام که پدر نخستین آدمیان بود...». حتی همان‌گونه که در جدول پشت برگ CB110.2 (تصویر ۲) در ردیف‌های نهم و دهم، لقب‌های نوذر و زو طهماسب با هم جابه‌جا نوشته شده‌اند، در این جا هم (تصویر ۸) لقب زو طهماسب که «دادگر» باشد در مقابل نام نوذر و لقب نوذر که «گزیده» باشد در مقابل اسم زو طهماسب نوشته شده‌است؛ ولی در نسخه‌های مجلس (تصویر ۴) و لندن (تصویر ۶) این اشتباه دیده‌نمی‌شود.

پشت برگ شماره ۹ از مقدمه نسخه ابراهیم سلطان (تصویر ۹) نیز در بالا، همان متنی را دارد که در قسمت پایین پشت برگ CB110.2 (تصویر ۳) دیده‌بودیم، جز آن‌که جای سرنویس طبقه کیان خالی مانده و یک جمله در وصف کیانیان به آخر آن اضافه شده‌است. پس کاملاً منطقی است که تصور کنیم شاهنامه قوام وزیر نیز، همانند نسخه ابراهیم سلطان، با ذکر طبقه محمدص و طبقه پیش‌دادیان آغاز شده‌باشد. در نتیجه برگ CB110.2 اولین برگ شاهنامه قوام وزیر خواهد بود.

۸. بخش‌های خالی شامل این موارد می‌شود: سرنویس در میانه بالای صفحه، ردیف اول جدول و قسمت‌هایی از متن که به کمک برگ CB110.2 می‌توان آن‌ها را تکمیل نمود که شامل عبارات «اما بعد» در خط دوم و دعایی جهت محافظت از فرزند «أعیدک من کلّ هامة و مکر» در خط ششم می‌شود.

دستنویس دیگری که مقدمه آن به نسخه مجلس شباهت دارد شاهنامه موجود در کتابخانه بریتانیا به‌نشان Or.1403 است که در سال ۸۴۱ قمری احتمالاً برای تقدیم به درگاه خواجه بنده‌نواز گیسودراز، از مشایخ طریقت چشتیه، در شهر گلبرگه هند کتابت شده‌است (Brend, 2003: 79؛ از این پس این دستنویس نسخه لندن نامیده خواهد شد).^۷ در این نسخه، که چند برگگی افتادگی دارد، اجزای مقدمه به این ترتیب است: ابتدا، مقدمه منشور و بلافاصله پس از آن متنی که با همان عبارت «اما بعد باید دانست که از روزگار آدم صفی» شروع می‌شود و سپس جدولی از طبقه پیش‌دادیان (تصویر ۶) که بسیار شبیه پشت برگ CB110.2 (تصویر ۲) و آغاز نسخه مجلس (تصویر ۴) است و در انتها، پس از جدول شاهان اشکانی و ساسانی که آن‌ها نیز همسان نسخه مجلس هستند، لغت فرس مختصری به ترتیب حروف ابجد دارد (تصویر ۱۴).

از نکات بالا نتیجه می‌گیریم که برگ CB110.2 می‌تواند متعلق به شاهنامه قوام وزیر باشد و همانند نسخه مجلس، نام پادشاهان دو بار، یکی در اولین برگ‌ها به‌صورت جدول و دیگری پس از مقدمه منشور به‌شکل فهرست آمده‌باشد. ولی وجود نداشتن متن و جدولی همانند روی برگ CB110.2 (تصویر ۱) در نسخه‌های لندن و مجلس، باعث تردید در نتیجه‌گیری قطعی درباره تعلق این برگ به نسخه قوام وزیر می‌شود (با توجه به این‌که در این صفحه ذکر خلفای راشدین آمده‌است، شاید حذف این صفحه در برخی نسخه‌ها به‌خاطر ملاحظات مذهبی بوده‌باشد). در نهایت، بررسی برگ‌های مقدمه شاهنامه ابراهیم سلطان برای بازیابی ساختار اصلی مقدمه نسخه قوام وزیر راهگشا افتاد.

شاهنامه‌ای که برای ابراهیم سلطان تیموری (حاکم فارس از ۸۱۷ تا ۸۳۸ق) در شیراز نوشته شده‌است، در حال حاضر در کتابخانه بادلیان انگلیس به‌نشانی MS Ouse-ley Add.176 نگهداری می‌شود. می‌دانیم که بخش‌هایی از ابتدا و انتهای این نسخه به خط متمایزی بعدها به آن اضافه شده، که مقدمه نیز یکی از این بخش‌های نونویس

۷. این نسخه زمانی متعلق به ژول مول بوده (مول، ۱۳۵۴: ۱۶) و با نشان L^۲ در تصحیح خالقی مطلق مورد استفاده قرار گرفته‌است (خالقی مطلق، ۱۳۶۴: ۲۳۳).

مقدمه نسخه ابراهیم سلطان با جدول شاهان کیانی و متنی درباره اسکندر در همان صفحه سوم ادامه یافته (تصویر ۹) و جدول اسکندر، اشکانیان و ساسانیان در پشت و روی برگ‌های سپسین آمده‌است. در نتیجه، بر مبنای فرضیه ما، در نسخه قوام وزیر، همین مطالب باید در سه صفحه بعدی موجود بوده‌باشند و در دو برگ بعدی که از بین رفته‌اند، جای می‌گرفته‌اند. با توجه به مطالبی که در زیر گفته خواهد شد، صفحه چهارم این دو برگ مفقود باید شامل صفحه اول لغت فرسی بوده‌باشد که این لغت فرس، دارای سرنویس مذهبی هم بوده‌است.

پس از جدول شاهان ساسانی در مقدمه نسخه ابراهیم سلطان، لغت فرس دیده‌می‌شود که در آن لغات به ترتیب حروف ابجد از الف تا غین مرتب شده‌اند و در انتها (تصویر ۱۰) این عبارت آمده‌است: «تمت الكتاب المسمى بلغة الفرس علی حروف التهجی بعون الله و حسن تیسیره و صلی الله علی خیر خلقه محمد و اله اجمعین». در این جا هم محلّ عنوان حروف لغت‌نامه که قرار بوده به خط و مرکب دیگری باشند، خالی مانده‌است.

از سوی دیگر در نسخه قوام وزیر، در صفحه شکارگاه [1b] (تصویر ۱۱) می‌بینیم که در بالای نگاره، سرلوح مذهبی دارای عبارت «کتاب لغت الفرس [کذا]» وجود دارد. مشخص است که این سرلوح از جای دیگری بریده و به این جا وصله شده‌است^۹، ولی تا کنون منشأ این سرلوح به درستی مشخص نشده‌بود. سیمپسون در پانویس ۱۸ مقاله خود (SIMPSON, 2000: 235) به برگ‌گی در موزه لوور فرانسه به‌نشان AA49 اشاره کرده که در پشت و روی، بخشی از متن لغت فرس و در انتها پس از انجامه، نگاره‌ای به سبک اینجوی شیراز دارد که جشنگاهی را نشان می‌دهد (تصویر ۱۳). این نگاره نمایشگر حاکم تاجداری است که در باغی در کنار حوض ماهی با جامی در دست، بر تخت نشسته‌است. پرنندگان بر روی درختان

۹. در مورد این وصله‌شدگی به پانویس شماره ۱۸ مقاله سیمپسون، همچنین صفحه ۶۹ از کتاب *An Annotated and Illustrated Checklist of the Veer Col-lection* و سایت اینترنتی موزه Freer، که این برگ در آن جا نگهداری می‌شود، مراجعه شود.

پرمیوه باغ نشسته‌اند و نوازندگان، چنگ و دف می‌نوازند. حاکم را همراهانی احاطه کرده‌اند که برخی بر چهارپایه نشسته و بعضی بر پای ایستاده‌اند.

چون از دید سیمپسون این برگ، همچون برگ CB110.2، قابل جانمایی در ساختار نسخه قوام وزیر نبوده، به هیچ وجه احتمال نمی‌داده که برگ لغت فرس موجود در موزه لوور متعلق به این نسخه باشد و بنابراین حدس زده که نسخه مجزای دیگری از لغت فرس به سبک اینجوی وجود داشته که برگ‌گی از آن در موزه لوور است و سرنویسش، که در برگ جداگانه‌ای بوده، از آن نسخه جدا شده و بر بالای برگ شکارگاه در نسخه قوام وزیر چسبانده شده‌است.

با مقایسه متن برگ AA49 (تصویر ۱۳) با متن لغت فرس موجود در نسخه ابراهیم سلطان (تصویر ۱۰) همانندی متن آن‌ها کاملاً مشاهده می‌شود،^{۱۰} همچنین انجامه هر دو دقیقاً یکسان و همان است که در بالا ذکر شد: تمت الكتاب المسمى بلغة الفرس علی حروف التهجی بعون الله و حسن تیسیره و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین.^{۱۱} در نسخه لندن نیز مشابه همین لغت فرس که در نسخه ابراهیم سلطان و برگ موزه لوور دیدیم، پس از جدول شاهان ساسانی آمده‌است (تصویر ۱۴).

از طرف دیگر، برگ موزه لوور از نظر کاغذ، خط و نقاشی سبک اینجوی، کاملاً مشابه بقیه برگ‌های نسخه قوام وزیر است، پس می‌توان نتیجه گرفت که نسخه قوام وزیر نیز مانند نسخه‌های لندن و ابراهیم سلطان، دارای لغت فرس بوده‌است که شامل سه صفحه می‌شده و از صفحه اول، تنها سرلوحه‌اش باقی مانده که در بالای صفحه شکارگاه (تصویر ۱۱) چسبانده شده و دو صفحه

۱۰. این مقایسه نشان می‌دهد محدود کلماتی کم‌وزیاد شده‌اند، همچنین کاتب مقدمه ابراهیم سلطان چندین اشتباه داشته‌است، از جمله: «کی» به‌معنی پادشاه را به «که» تبدیل کرده و «عو» به‌معنی بانگ تیز و فریاد سخت را با این‌که ذیل حرف عین آورده ولی «غو» نوشته‌است.

۱۱. بررسی دقیق روی برگ موزه لوور مشخص می‌کند که حاشیه اصلی آن بریده شده و حاشیه برگ شماره ۱۴۶ نسخه قوام وزیر، به اطراف آن چسبانده شده و در نتیجه متن برگ ۱۴۶ از نسخه، که مربوط به جنگ بزرگ کیخسرو بوده و تصویر نداشته، از بین رفته‌است و این دلیل دیگری بر ارتباط این برگ با نسخه قوام وزیر است.

دوران گورکانیان، مدتی در هندوستان بوده‌اند و احتمالاً مالک نسخه ابراهیم سلطان، نسخه‌اش را با نسخه قوام وزیر و یا نسخه‌ای که از روی آن نوشته شده بوده، مقایسه کرده و کمبودها را، از جمله مقدمه و برگ انتهایی شاهنامه را که افتاده بوده، از روی آن به نسخه‌اش اضافه کرده‌است.^{۱۴} بر اساس آنچه تا این جا گفته شد، شاهنامه قوام وزیر با ۸ صفحه شروع می‌شده که شامل ۵ صفحه جداول محمد ص و پادشاهان، به همراه ۳ صفحه لغت فرس بوده‌است. سپس با ۱۰ صفحه دیگر ادامه می‌یافته که همان بازسازی مطرح شده توسط سیمپسون است و به طوری که در ابتدا اشاره شد، این بازسازی با صفحه شکارگاه آغاز می‌شود (پشت برگ به نشانی S1986.113 موزه Freer، تصویر ۱۱). در پانویس شماره ۱۸ مقاله سیمپسون (SIMPSON, 2000: 235)، آمده که سوی دیگر تصویر شکارگاه، یعنی صفحه S1986.113 side1، دارای متن برگ شماره ۲۵۳ نسخه است؛ ولی با بررسی دقیق تر متن مشخص می‌شود که ابیات این صفحه شامل داستان جنگ نوشین روان با قیصر روم و مربوط به پشت صفحه ۲۵۲ است و تنها در حاشیه صفحه، شماره ۲۵۳ دیده می‌شود. در حقیقت برگ S1986.113 از به هم وصله کردن اجزای چهار برگ نسخه ساخته شده‌است. بدین صورت که حاشیه برگ ۲۵۲ بریده شده و متن آن در میان حاشیه برگ ۲۵۳ چسبانده شده‌است. سرلوحه لغت فرس هم بر پشت همین برگ ۲۵۳ در بالا چسبانده شده و تصویر شکارگاه، که حاشیه‌های آن نیز پوسیده بوده و بریده شده، در پشت برگ ۲۵۳ چسبانده شده‌است. بنابراین مشخص نیست که در اصل، بر روی برگی که صحنه شکارگاه در پشت آن بوده، چه مطلبی وجود داشته‌است. در هر حال، در اصل نسخه دو صفحه شکارگاه و بارگاه (تصاویر ۱۱ و ۱۲) در کنار هم قرار داشته‌اند. در

دیگر آن، همان پشت و روی برگ موزه لوور است و قاعدتاً محل اصلی این لغت فرس در نسخه قوام وزیر همانند دو نسخه دیگر، باید پس از جدول شاهان ساسانی باشد؛ یعنی برگ قبل از برگ موزه لوور در یک سمت جدول شاهان ساسانی و در طرف دیگر ابتدای لغت فرس را از مدخل «آذر» تا «کویر» داشته، ولی این برگ نسخه قوام وزیر، به جز سرلوحه تذهیب شده‌اش، از بین رفته‌است.

نکته قابل توجه درباره لغت فرس‌های همسان این سه نسخه که بسیار مختصر و بدون شاهد هستند، این است که کلمات بر اساس حرف ابتدای کلمه و به ترتیب حروف ابجد مرتب شده‌اند، که این نوع نظم کلمات در دستنویس‌ها بسیار نادر است. در اکثر لغت فرس‌های مفصل ترتیب کلمات به شکل دیگری است: یا به ترتیب الفبایی، نه حروف ابجد، بر اساس ابتدای کلمات مرتب شده‌اند، مانند لغت فرس نوشته شده در مجموعه‌ای به شماره ۱۷۵۳۷ در کتابخانه مجلس؛^{۱۲} و یا بر مبنای حروف انتهایی کلمات تنظیم شده‌اند، مانند لغت فرس کتابخانه واتیکان به نشانی PersianoXXII (اسدی طوسی، ۱۳۳۶: نوزده) که مورخ ۷۳۳ ق است.^{۱۳}

تا این جا به بررسی هفت صفحه نخستین مقدمه نسخه ابراهیم سلطان پرداختیم، ولی همان‌طور که پیش تر گفته شد این بخش نسخه، نسبت به بقیه متن شاهنامه، نونویس است و آشکارا به خط دیگری است. اما این نونویس بودن تأثیری در نتیجه‌گیری‌های انجام شده درباره نسخه قوام وزیر ندارد، چون به هر حال کاتب این بخش مقدمه، نسخه مادری در اختیار داشته که مشابه نسخه قوام وزیر بوده و متن آن به نسخه ابراهیم سلطان نیز راه یافته‌است. این تشابه وقتی جالب تر می‌شود که بدانیم نسخه قوام وزیر و نسخه ابراهیم سلطان، هم‌زمان و در

۱۴. نشانه این که نسخه قوام وزیر در هند بوده این است که مهوری به تاریخ ۱۱۰۱ ق بر چند صفحه خود دارد (Arberry, 1959: 26) که مربوط است به مالک هندی آن به نام اخلاص بن محمد اخلاص خان (خالقی مطلق، ۱۳۹۵: ۱۴۵) که در زمان اورنگ‌زیب می‌زیسته‌است. از سوی دیگر، نسخه ابراهیم سلطان به دو دلیل در هند بوده، یکی این که برخی تصاویرش به سبک هندی دستکاری شده‌اند (ABDULLAeva & MELVILLE, 2008: 48, 65) و دیگر این که، نسخه توسط سرگور اولزی از هند به بریتانیا برده شده‌است (Ibid: 11, 137).

۱۲. این دستنویس دارای دو لغت فرس متفاوت است که اولی (صفحه‌های ۱۳۶ تا ۱۴۴) به ترتیب حروف ابجد و دومی (صفحه‌های ۱۴۴ تا ۱۷۳) بر اساس حروف انتهایی کلمات مرتب شده‌اند.

۱۳. کاتب این نسخه، یعنی عبدالرحمن بن الحسن بن عبدالرحمن بن احمد بن الظهیر، در همان سال ۷۳۳ ق شاهنامه موجود در کتابخانه ملی روسیه در سن پترزبورگ، به نشانی Dorn329 (نسخه استفاده شده به نشان لن در تصحیح خالقی مطلق) را نیز کتابت کرده‌است (شاپوران، ۱۳۹۸: ۷۸).

کتاب مکتب نگارگری شیراز، درباره این زوج صفحه چنین آمده است (توضیحات داخل کمانک از نویسنده این یادداشت است): «در سرلوح دوبرگی نسخه، صحنه‌ای از شکار در سمت راست و صحنه‌ای از جلوس شاه در سمت چپ نقش بسته و هر دو نگاره ترکیب‌بندی شمایل‌گونه و متقارن و سطوح ساییده و اشکال کم‌رنگ دارد، صحنه شکار در یک فضای صخره‌ای قرار گرفته و دو شکارچی سواره در پیش‌زمینه، روبروی هم دیده می‌شوند. دو شکارچی دیگر در لابه‌لای صخره‌ها، سمت چپ و راست نگاره، مشغول شکار غزال هستند. از آن‌جا که رنگ‌بندی این نگاره بر اثر گذشت زمان آسیب دیده، نمی‌توان درباره جلوه زیبایی‌شناسانه آن سخنی گفت. رنگی که حاکم بر صحنه است رنگ اُخرایی، نارنجی و خاکستری است و آنچه بیش‌تر به چشم می‌خورد خطوط کناره‌نماست، که از خصوصیات اصلی این نگاره است. از عنوان‌بندی فوقانی نگاره پیداست که آن را بازسازی کرده‌اند (منظور وصله بودن کتیبه لغت فرس است). اما نگاره «جلوس شاه» که در سمت چپ سرلوح قرار دارد دست‌نخورده باقی مانده و در آن مرمتی صورت نگرفته است. پادشاهی در میانه ترکیب‌بندی بر تخت جلوس کرده که احتمالاً نمادی از شاه شیخ ابواسحق اینجو در کسوت پادشاهان باستانی ایران است (این برداشت نمی‌تواند صحیح باشد، زیرا طبق تصریح شیرازنامه، حکومت ابواسحاق در سال ۷۴۳ق، یعنی حدود دو سال پس از تکمیل این نسخه، شروع شده است (زرکوب شیرازی، ۱۳۵۰: ۱۱۳)). دو فرشته در قسمت فوقانی نگاره محافظ تخت شاهی هستند. این صحنه می‌تواند حاکی از تجدید نظر به فرقه ایزدی در این دوره باشد. ملازمان در طرف راست و چپ پادشاه صف بسته‌اند (۲۲ نفر در ۳ ردیف) و در قسمت پیش‌زمینه هم خنیاگران (۵ نفر) مشغول نوازندگی‌اند. رنگ‌های اُخرایی، نارنجی و خاکستری و نیز رنگ طلائی بر سرتاسر نگاره غلبه دارد. تقارن موجود در صحنه حتی در پرده بالای سر فرشتگان هم تکرار شده است و این تقارن به‌ویژه در دو قرابه شراب جلوی شاه بیشتر به چشم می‌خورد» (آژند، ۱۳۸۷: ۷۹-۸۰).

پس از زوج صفحه شکارگاه و بارگاه، مقدمه شاهنامه ابومنصوری آمده است. ابتدای این مقدمه، در دو صفحه مقابل هم، در قاب‌هایی تذهیب‌شده با کتیبه‌هایی در بالا و پایین قرار دارد (تصاویر ۱۵ و ۱۶).^{۱۵} متن کتیبه آن‌ها این عبارات است: «بسم الله الرحمن الرحیم»، «الحمد لله رب العالمین»، «و الصلاة علی خیر خلقه»، «و عترته محمد و اله اجمعین».

در این جا گزیده‌هایی از مقدمه ابومنصوری موجود در نسخه قوام وزیر، جهت مقایسه با پیرایش قزوینی (۱۳۸۹: ۱۸۸-۱۹۲) ذکر می‌شود (تفاوت‌ها زیرخط دار شده و متن قزوینی در کمانک آمده است):

... تا جهان بود مردمان (مردم) گرد دانش گشتند (گشته‌اند) و سخن را بزرگ داشتند (داشته) و نیکوترین یادگاری سخن دانش دانستند (سخن دانسته‌اند) کی (چه) اندرین جهان مردم بدانند بزرگوارتر و مایه‌دارترند (مایه‌دارتر) و چون مردم بدانستند (بدانست) کی از (کز) وی چیزی نماند بدان کوشد کی از وی چیزی بماند پایدار (پایدار، بدان کوشد) تا نام او بماند و نشان او گسسته نشود کی توانگری و برآزری کردن و آبادانی کردن (چوآبادانی) و جایها استوار کردن و دلیران شوخی کردن (دلیری و شوخی) و جان سپردن و دانایان به بیرون آوردن چیزهای نوآیین و (دانائی بیرون آوردن) مردمان (+) را بساختن کارهای نوآیین... و اندرین چیزهایی هست (چیزهاست) کی بگفتار مر خواننده را بزرگ آید و هر کسی را دادند تا از وی فایده گیرد (دارند تا از وی فایده گیرند) و چیزها اندرین نامه بیابند که سهمگن نماید و این نیکوست چون مغز او بدانی و ترا درست گرد و دلپذیر آید بنزدیک دانایان و بخردان بمعنی و انک دشمن دانش بوذ این را کی گفتم زشت گرداند و اندر جهان شگفتی فراوان است (-) چون دست بردارش و (+) چون همان سنگ که (کجا) افریدون انرا (-) بپای بازداشت و چون ماران که از دوش ضحاک برآمده بوذند (برآمذند)... دانایان که نامه خواهند ساختن ایذون سزد کی هفت چیز بجای آرند مران (آورند مر) نامه را یکی بنیاد

۱۵. تذهیب‌های این جفت صفحه یادآور تزیینات صفحات ابتدایی نسخه‌ای از تاریخنامه بلعمی است که در رجب ۷۳۴ق توسط حسین بن علی بن حسین بهمنی در شیراز کتابت شده است و به نشان Add.7622 در کتابخانه بریتانیا نگهداری می‌شود و به نظر می‌رسد کاتب این نسخه تاریخنامه بلعمی برادر کاتب شاهنامه مورخ ۷۳۱ق، یعنی حسن بن علی بن حسین بهمنی، باشد که این شاهنامه - به نشان س در تصحیح خالقی - در کتابخانه تویق‌آپی سرای استانبول به نشانی H.1479 نگهداری می‌شود.

بخش آخر متن مقدمه، شامل ۹ خط، در روی برگ به‌نشان S1986.110 موزه Freer آمده‌است (تصویر ۳). نکته‌ای که در این بخش جلب توجه می‌کند، اشاره به رفتن فردوسی به شهر دلی پس از رنجش از محمود است.^{۲۰}

همان‌طور که قبلاً گفته‌شد، پس از متن مقدمه‌منثور «فهرست پادشاهان ایران که چند گروه بودند و هر یک چند سال پادشاهی کردند»، ذیل چهار سرنویس مذهب «پیش‌دادان» به رنگ نقره‌ای، «کیان» به رنگ طلایی، «اشکانیان» به رنگ سبز و «ساسانیان» به رنگ طلایی درج شده‌است (تصویر ۳؛ SIMPSON, 2000: 224). در پشت همین برگ (تصویر ۱۸)، پنج خط در بالا به ادامه پادشاهان ساسانی اختصاص دارد و بقیه صفحه، شمس هشت‌نعل تذهیب‌شده بسیار زیبایی دارد که متن تقدیم کتاب به قوام وزیر، به شرح زیر در آن نوشته شده‌است:

برسم کتب‌خانه معموره صاحب معظم دستور مکرم ملک
الوزرا مفخر فارس صاحب الفتوة منبع الجود والمروة حاتم
الثانی محب الصالحین ملجا الفقرا والمساکین افتخار^{۲۱}
زوار بیت‌الله الحرام حاجی قوام‌الدوله و الدین الحسن ادام
الله علوه و فی الخیرات توفیقه و رحم اسلافه و رحم الله عبدا
قال آمینا.

در این متن سه نکته درباره قوام‌الدین حسن قابل توجه است: عبارات «دستور مکرم» و «ملک الوزرا» بر وزیر بودن وی در زمان اهدای نسخه (سال ۷۴۱ق) تصریح دارد. همچنین بخشندگی و حاجی بودن او بیان شده‌است، نکاتی که حافظ هم چند بار، از جمله در مصراع «دگر کریم چو حاجی قوام دریادل» به آن‌ها اشاره دارد. مؤلف شیرازنامه نیز در متن تقدیم کتابش به قوام‌الدین حسن بر هر سه این

برگ شماره 110.4 کتابخانه چستربیتی [47b] را نیز تصویر فردوسی هنگام تقدیم شاهنامه به محمود دانسته‌است که البته این تنها یک حدس است و قرینه‌ای برای تأیید آن وجود ندارد. این تصویر در زمان‌های بعد از تکمیل نسخه قوام وزیر، با سبکی بسیار متفاوت نسبت به بقیه تصاویر، بر روی بیت از ابیات داستان جنگ پیلسم-تأکید می‌شود: بر روی ابیات-کشیده شده‌است. در حقیقت، سبک این تصویر، به‌ویژه کلاه و لباس افراد، بسیار شبیه به تصاویر شاهنامه بزرگ ایلیخانی است (WRIGHT, 2006: 253).

۲۰. بنا بر نوشته ریاحی (۱۳۸۲: ۱۶۵) در شاهنامه‌های قاهره ۷۴۱ق و توقیاتی ۸۰۳ق (تاریخ درست این نسخه ۸۸۳ است) نیز نام «دهلی» به‌شکل «دلی» آمده‌است.

۲۱. «افتخار» بعداً به بالای متن اضافه و تکمیل شده‌است.

نامه دیگر هنر (یکی فر) نامه سدیگر هنر نام (--) نامه چهارم نام خداوند نامه پنجم مایه و اندازه و سخن نوشتن (پیوستن) و ششم نشان دادن از دانش (آنکس) که نامه از بهر اوست هفتم درهای هر سخنی (+ نگاه داشتن) و خواندن این نامه دانستن کارهای شاهان است...

متن مقدمه‌منثور در برگ بعدی که برگ AKM88 متعلق به موزه آقاخان کانادا باشد^{۱۶} ([4a], [4b]) ادامه می‌یابد. در پشت این برگ (تصویر ۱۷)، در بالا هجونا‌مه‌ای در ۲۵ بیت وجود دارد که با اختلاف دو بیت، همان هجونا‌مه ابتدای شاهنامه ۷۳۱ق توقیاتی سرای است که آن نیز ۲۵ بیت دارد و طبق دسته‌بندی خطیبی، از بین هجونا‌مه‌های موجود، جزء تحریر «الف») قرار می‌گیرد. این تحریر از هجونا‌مه، در شاهنامه‌های قرن هشتم دیده می‌شود (خطیبی، ۱۳۹۵: ۸۸).

در پایین این صفحه، تصویری از فردوسی و سه شاعر دربار محمود نقش بسته‌است^{۱۷} که شاید این صحنه اولین بار در نسخه قوام وزیر به تصویر کشیده شده باشد (SIMPSON, 2000: 223) و الگویی بوده‌باشد برای شاهنامه‌های دوره‌های بعد که این صحنه در آن‌ها بسیار دیده می‌شود.^{۱۸} در کنار این تصویر، در پایین سمت راست صفحه که متن اصلی از این رفته بوده، مصراع «مژگان‌ت همی گذر کند از جوشن»، به این صورت ناشیانه بازنویسی شده‌است: مرکانت همین کدر کنند از جوشن. این دستکاری باید توسط فردی به‌نام عبدالکریم انجام یافته‌باشد که نامش را کنار تصویر فردوسی جوان، که در سمت چپ نشسته، نوشته‌است (CANBY, 1998: 24) و بعید نیست که در بقیه تصاویر نسخه نیز دست برده‌باشد.^{۱۹}

۱۶. این برگ پیش از انتقال به تورنتوی کانادا، در موزه ژنو سوئیس به نشانی IR.M.56 ثبت شده‌بود.

۱۷. خطیبی (۱۳۹۸: ۲۸۸) این تصویر را کهن‌ترین تصویر فردوسی دانسته‌است، ولی اگر آن را کهن‌ترین تصویر فردوسی در نسخه‌ای تاریخ‌دار از شاهنامه بنامیم دقیق‌تر خواهد بود.

۱۸. از جمله شاهنامه‌های سده هشتم و نهم که این صحنه را دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: نسخه مورخ ۷۹۶ق کتابت‌شده در شیراز (دارالکتب المصریه، قاهره به نشانی «۷۳ تاریخ فارسی»، ۳ر) و دستنویس‌های پسران شاهرخ تیموری یعنی بایسنغر (کتابخانه کاخ گلستان، به شماره ۷۱۶، ۷پ)، ابراهیم سلطان (گ ۱۵ر) و محمد جوکی (Royal Asiatic Society) به نشانی MS RAS 239، گ ۷ر).

۱۹. سیمپسون در ضمیمه شماره یک مقاله خود (SIMPSON, 2000: 237) تصویر

موارد تأکید دارد (زرکوب شیرازی، ۱۳۵۰: ۱۴-۱۵).^{۲۲}
صفحه بعدی (تصویر ۱۹- روی برگ به‌نشانی S1986.111 موزه Freer) یک صفحه تمام تذهیب است که با صفحه پیشین، زوج صفحه چشم‌نوازی به‌رنگ طلایی غلیظ ساخته‌اند. این صفحه در بالا، سرلوحه‌ای با متن مثلی عربی به این عبارت دارد: وَ خَيْرٌ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابٌ.^{۲۳} بقیه صفحه (تصویر ۱۹) شامل یک شمسه، دقیقاً مشابه شمسه صفحه قبل، است که داخل آن دارای متنی در ۹ خط به شرح زیر است:

کتاب شاهنامه از گفتار ملک الحکما سلطان الشعرا
ابوالقاسم محمد الفردوسی الطوسی رحمة الله عليه فی اواخر
شهر الله المبارک رمضان عمت میامنه سنة احدی اربعین و
سبعمایة الهجرية و صلی الله علی محمد و اله الطیبین
الطاهرین اجمعین و سلم تسلیما.

از نکات درخور توجه در این شمسه آن‌که در متن آن، تاریخ نسخه، یعنی اواخر رمضان ۷۴۱ق، ذکر شده است و دیگر آن‌که نام فردوسی، «ابوالقاسم محمد» دانسته شده، در حالی که در متن مقدمه منشور (تصویر ۱۷) دو بار ابوالقاسم منصور آمده است.

در این جا باید یادآور شد که شاهنامه قوام‌الدین حسن وزیر در تتبعات تاریخ نگارگری ایران اهمیت درخوری دارد (آزند، ۱۳۸۷: ۷۹) زیرا اطلاعات ارائه شده در این دو شمسه کلیدی بوده تا سبک نگارگری مشابه این نسخه، که در نسخه‌های متعدد دیگری هم دیده می‌شود، به‌طور مستند به شیراز قرن هشتم در زمان آل‌اینجو منتسب گردد (STCHOUKINE, 1936: 93).

در صفحه پشت این برگ و صفحه روبروی آن (تصاویر ۲۰ و ۲۱) متن شاهنامه آغاز می‌شود. در هر کدام از این دو

۲۲. بخشی از متن تقدیم شیرازنامه چنین است: صاحب اعظم، دستور عادل اکرم، والی خطه جود و الکریم، افتخار زوار البیت و الحرم.

۲۳. این مثل بسیار متداول بوده و از جمله در کلیله و دمنه (نصرالله منشی، ۱۳۸۸: ۱۷) و نوزنامه منسوب به خیام (۱: ۱۳۱۲) هم دیده می‌شود و در اصل، مصراع دوم بیتی از متنبی است که مصراع اولش این است: أعز مکان فی اللّٰنی سرج سابع (صاحب بن عباد، ۱۳۵۶: ۸۸). سیمپسون در صفحه ۲۲۴ مقاله سال ۲۰۰۰م خود، این متن را ناقص درج کرده و کلمه «کتاب» را انداخته و بعدها آن را اصلاح کرده است (SIMPSON, 2006: 225). همچنین سیمپسون در نقل عبارات شمسها دو اشتباه داشته است، یعنی «کتب‌خانه» را «کتابخانه» و «اواخر شهر الله المبارک رمضان» را «آخر رمضان» نوشته است (شاپوران، ۱۳۹۷: ۹۵).

صفحه ۳۶ بیت از اشعار دیباجه منظوم شاهنامه در چهار ستون، داخل حاشیه‌های تذهیب شده زیبا نوشته شده است. هر یک از صفحات دو سرنویس مذهب هم دارد که با دقت در آن‌ها مشخص می‌شود که تذهیب آن‌ها پس از کتابت متن انجام شده است، چون بخش‌هایی از سرنویس‌های اصلی کماکان در زیر رنگ طلایی مشخص است. در بالا و پایین این زوج صفحه، کتیبه‌هایی به شرح زیر دیده می‌شود: بنام انک هستی نام ازو یافت (بالا، راست)، فلک گردش زمین آرام ازو یافت (بالا، چپ)، تعالی الله یکی بی مثل و مانند (پایین، راست)، کی خوانندش خداوندان خداوند (پایین، چپ).^{۲۴} از این جا به بعد متن شاهنامه ادامه می‌یابد که موضوع بحث این گفتار نیست.^{۲۵}

نکته پایانی این‌که جدول سلسله‌های شاهان، با همان شکل و ساختار که کهن‌ترین نمونه آن را در شاهنامه قوام‌وزیر دیدیم، در روایات داراب هرمزدیار (ج ۲/ ۴۲۳-۴۲۸) و همچنین در دستنویسی با عنوان «جنگ روایات دینی و تاریخی زرتشتیان» که به شماره ۱۳۷۴۱ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود نیز وجود دارد. این نسخه که جلد دوم از مجموعه آثاری است که مورد توجه جامعه پارسیان هند بوده، به خط‌های پهلوی و فارسی توسط موبدی زرتشتی در سال ۱۰۳۶ق در هندوستان تدوین شده است. در شش صفحه از این نسخه (۴۸۹پ-۴۹۲ر)، همان متن و جدولی که با عبارت «باید دانست از روزگار آدم صفی» آغاز می‌شود و با شرح پادشاهان ادامه می‌یابد و ما در نسخ مختلف شاهنامه آن را دیدیم، به صورت مستقل آمده است (تصویر ۲۲). به نظر می‌رسد تمام نسخی که این متن و جداول در آن‌ها دیده می‌شود با هند در ارتباطند. به عنوان جمع‌بندی، ساختار پیشنهادی صفحات آغازین شاهنامه قوام وزیر، به شرح زیر است:

۲۴. این دو بیت از ابتدای خسرو و شیرین نظامی است که بیت اول در کتیبه‌های پایین صفحات آغازین شاهنامه به تاریخ ۷۳۱ق نیز عیناً با همین نویسی دیده می‌شود، ولی در چاپ‌های خسرو و شیرین (نظامی، ۱۳۸۷: ۳) و اکثر دستنویس‌های خمسه نظامی، چون نسخه موجود در کتابخانه پاریس، مورخ ۷۶۳ق (Supplément Persan 1817 گ ۱۸پ) و نسخه سعدلو از سده هشتم (حاشیه ص ۹۵)، در مصراع دوم به جای «گردش»، «جنبش» آمده است.
۲۵. تمام برگ‌های باقی‌مانده از نسخه قوام وزیر جمع‌آوری شده است (از جمله برگ‌هایی که مانند برگ موزه لوور، تعلق آن‌ها به این نسخه ناشناخته مانده است) و در مقاله جداگانه‌ای معرفی خواهد شد.

موضوع	شماره تصویر در این مقاله	شماره اثر	محل نگهداری	شماره‌گذاری سیمپسون	شماره صفحه پیشنهادی
جدول طبقه محمدص	۱	110.2 recto	Chester Beatty lib.	3 bis a	۱ر
جدول طبقه پیش‌دادیان	۲	110.2 verso	Chester Beatty lib.	3 bis b	۱پ
جدول طبقه کیان، اسکندر و اشکانیان	---	---	مفقود		۲ر، ۲پ
جدول طبقه ساسانیان	---	---	مفقود		۳ر
شامل سرلوحه و متن لغت فرس از «آذر» تا «کوبر»	---	---	مفقود (به‌جز سرلوحه)		۳پ
ادامه متن لغت فرس از «گهنبار» تا «شرنگ»		AA49 recto	موزه لوور		۴ر
انتهای لغت فرس و تصویر جشنگاه	۱۳	AA49 verso	موزه لوور		۴پ
روی برگ شکارگاه که احتمالاً سفید بوده		---	Freer museum		۵ر
تصویر شکارگاه	۱۱	S1389.113 side2	Freer museum	1b	۵پ
تصویر بارگاه	۱۲	S1389.112 recto	Freer museum	2a	۶ر
آغاز مقدمه منثور در قاب مذهب	۱۵	S1389.112 verso	Freer museum	2b	۶پ
ادامه مقدمه منثور در قاب مذهب	۱۶	110.1 recto	Chester Beatty lib.	3a	۷ر
ادامه مقدمه منثور		110.1 verso	Chester Beatty lib.	3b	۷پ
ادامه مقدمه منثور		AKM88 recto	Aga khan museum	4a	۸ر
هجونامه، ادامه مقدمه منثور و تصویر شعرا	۱۷	AKM88 verso	Aga khan museum	4b	۸پ
انتهای مقدمه منثور و فهرست پادشاهان ایرانی	۳	S1389.110 recto	Freer museum	5a	۹ر
شمسه مذهب مشخص‌کننده حامی نسخه	۱۸	S1389.110 verso	Freer museum	5b	۹پ
شمسه مذهب مشخص‌کننده تاریخ نسخه	۱۹	S1389.111 recto	Freer museum	6a	۱۰ر
آغاز متن دیباجه شاهنامه در قاب مذهب	۲۰	S1389.111 verso	Freer museum	6b	۱۰پ
ادامه متن دیباجه شاهنامه در قاب مذهب	۲۱	S1389.109 recto	Freer museum	7a	۱۱ر
ادامه متن دیباجه شاهنامه تا داستان دقیقی شاعر		S1389.109 verso	Freer museum	7b	۱۱پ

منابع

- آژند، یعقوب (۱۳۸۷) مکتب نگارگری شیراز. تهران: فرهنگستان هنر.
- ابن شهرآشوب، ابی‌جعفر رشیدالدین (۱۳۷۹). مناقب آل‌ابی‌طالب. تصحیح محمدحسین آشتیانی و هاشم رسولی. قم: علامه.
- اسدی طوسی (۱۳۳۶). لغت فرس. به‌کوشش محمد دبیرسیاقی. تهران: کتابخانه طهوری.
- خالقی مطلق، جلال (۱۳۶۴). «معرفی و ارزیابی برخی از دست‌نویس‌های شاهنامه». ایران نامه، ش ۱۱: ۳۷۸-۴۰۶؛ ش ۱۴: ۲۲۵-۲۵۵.
- (۱۳۹۵). «بررسی و ارزیابی دو

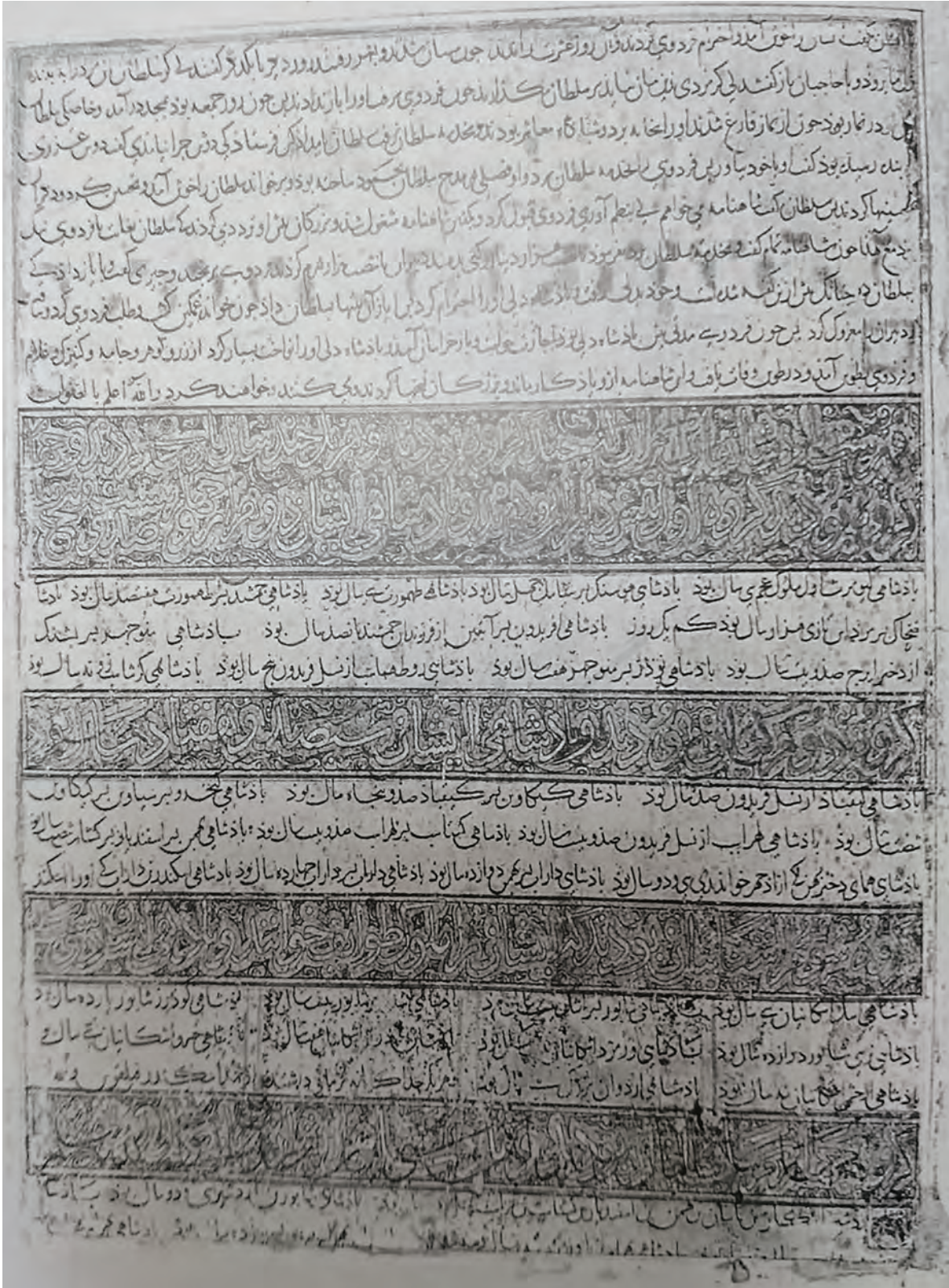
- ABDULLAEVA, Firuza & Charles MELVILLE (2008). *The Persian Book of Kings: Ibrahim Sultan Shahnama*. Bodleian Library, University of Oxford.
- مشخصات ترجمه این کتاب: عبدالله‌یوا، فیروزه و چارلز ملویل (۱۳۹۸). شاهنامه ابراهیم سلطان. ترجمه اکرم احمدی توانا. تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری (متن) وابسته به فرهنگستان هنر.
- ARBERRY, Arthur & Mojtaba MINOVI & Edgar BLOCHET (1959). *The Chester Beatty Library: A Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*. dublin: hodges figgis & co ltd.
- BREND, Barbara (2003). *Perspectives on Persian Painting: Illustrations to Amir Khusrau's Khamsah*. London-New York: Routledge.
- CANBY, Sheila (1998). *Princes, poets & paladins: Islamic and Indian paintings from the collection of Prince and Princess Sadruddin Aga Khan*. London: British Museum Press.
- CARBONI, Stefano (1994). The Illustrations in the Munis al-ahrar, in *Illustrated Poetry and Epic Images*. New York: Metropolitan Museum of Art.
- LOWRY, Glenn D (1988). *An annotated and illustrated checklist of the Vever Collection*. Arthur M. Sackler Gallery, Smithsonian Institution in association with University of Washington Press, Seattle.
- SIMPSON, Marianna Shreve (2000). *A Reconstruction and Preliminary Account of the 1341 Shahnama, With Some Further Thoughts on Early Shahnama Illustration, in Persian Painting from the Mongols to the Qajars*. London - New York: I. B. Tauris Publishers.
- _____ (2006). "In The Beginning: Frontispieces And Front Matter". In: *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*. Linda KOMAROFF (ed.). Leiden and Boston: Brill.
- SIMS, Eleanor (2006). "Thoughts On A Shahnama Legacy Of The Fourteenth Century: Four Inju Manuscripts And The Great Mongol Shahnama". In: *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*. Linda KOMAROFF (ed.). Leiden and Boston: Brill.
- STCHOUKINE, Ivan (1936). *La Peinture Iranienne Sous Les Derniers Abbasides Et Les Il-Khans*. Bruges: Imprimerie Sainte Catherine.
- WRIGHT, Elaine (2006). "Patronage Of The Arts Of The Book Under The Injuids Of Shiraz". In: *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*. Linda KOMAROFF (ed.). Leiden and Boston: Brill.
- دست‌نویس ناقص شاهنامه. پژوهش‌های نسخه‌شناسی، سال اول، ش ۱: ۱۴۵.
- خطیبی، ابوالفضل (۱۳۹۵). آیا فردوسی محمود غزنوی را هجو گفت؟ تهران: پردیس دانش.
- _____ (۱۳۹۸). «یادداشت‌های ادبی و تاریخی (۶)». بخارا، ش ۱۳: ۲۸۸-۲۹۴.
- خیام، عمر (۱۳۱۲). نوروزنامه. به سعی و تصحیح مجتبی مینوی. طهران: کتابخانه کاوه.
- ریاحی، محمدامین (۱۳۸۲). سرچشمه‌های فردوسی‌شناسی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- زرکوب شیرازی، ابوالعباس (۱۳۵۰). شیرازنامه. به کوشش اسماعیل واعظ جوادی. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- شاپوران، علی (۱۳۹۷) [انتشار: بهار ۱۳۹۹]. «معرفی و ارزیابی مقدماتی هفت نسخه شاهنامه مقدم بر نیمه دوم سده هشتم». گزارش میراث، ش ۸۲-۸۳: ۸۶-۱۰۰.
- _____ (۱۳۹۸) [انتشار: زمستان ۱۳۹۹]. «تلفظ در شعر کهن فارسی»: سرمشق باید و نبایدهای پژوهش (۱). گزارش میراث، ش ۸۶-۸۷: ۷۶-۱۰۴.
- صاحب بن عباد (۱۳۵۶). امثال سائره از شعر متببی. مترجم: فیروز حریرچی. تهران: انتشارات سحر.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۷۹). شاهنامه همراه با خمسه نظامی (مشهور به نسخه سعدلو). با مقدمه فتح‌الله مجتبائی. تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- قزوینی، محمد (۱۳۸۹). «مقدمه قدیم شاهنامه». هزاره فردوسی. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران-دانشگاه مک‌گیل.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۹). اصول کافی. ترجمه جواد مصطفوی. تهران: کتاب‌فروشی علمیه اسلامی.
- معین، محمد (۱۳۱۹). حافظ شیرین‌سخن. تهران: بنگاه بازرگانی پروین.
- مول، ژول (۱۳۵۴). دیباچه شاهنامه. ترجمه جهانگیر افکاری. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- نصرالله منشی، ابوالعالی (۱۳۸۸). کلیله و دمنه. تصحیح و توضیح مجتبی مینوی. تهران: نشر ثالث.
- نظامی گنجه‌ای (۱۳۷۸). خسرو و شیرین. با تصحیح و حواشی حسن وحید دستگردی. به کوشش سعید حمیدیان. تهران: نشر قطره.

- <http://shahnama.caret.cam.ac.uk/new/jnama/card/ceillustration:997516054>
- <http://shahnama.caret.cam.ac.uk/new/jnama/card/ce-manuscript:-54338113>
- <https://www.freersackler.si.edu/object/F1929.26>
- <https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.110>
- <https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.111>
- <https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.112>
- <https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.113>
- <https://www.photo.rmn.fr/archive/16-581475-2C6NU0AE0CSZF.html>
- <https://agakanmuseum.org/collection/artifact/firdausi-and-the-court-poets-of-ghazni-akm88>
- <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/bcbfd832-086b-4874-80f8-87500e0de704>
- https://dlib.ical.ir/faces/search/fulltext/fulltextFull-View.aspx?_afPfm=s156abf2r
- <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-RAS-00239-00001/1>
- <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84272541>
- <http://shahnama.caret.cam.ac.uk/new/jnama/card/ceillustration:597650743>

تصویر ۱: روی برگ CB110.2 کتابخانه چستربیتی

تصویر ۳: روی برگ S1986.110 موزه Freer

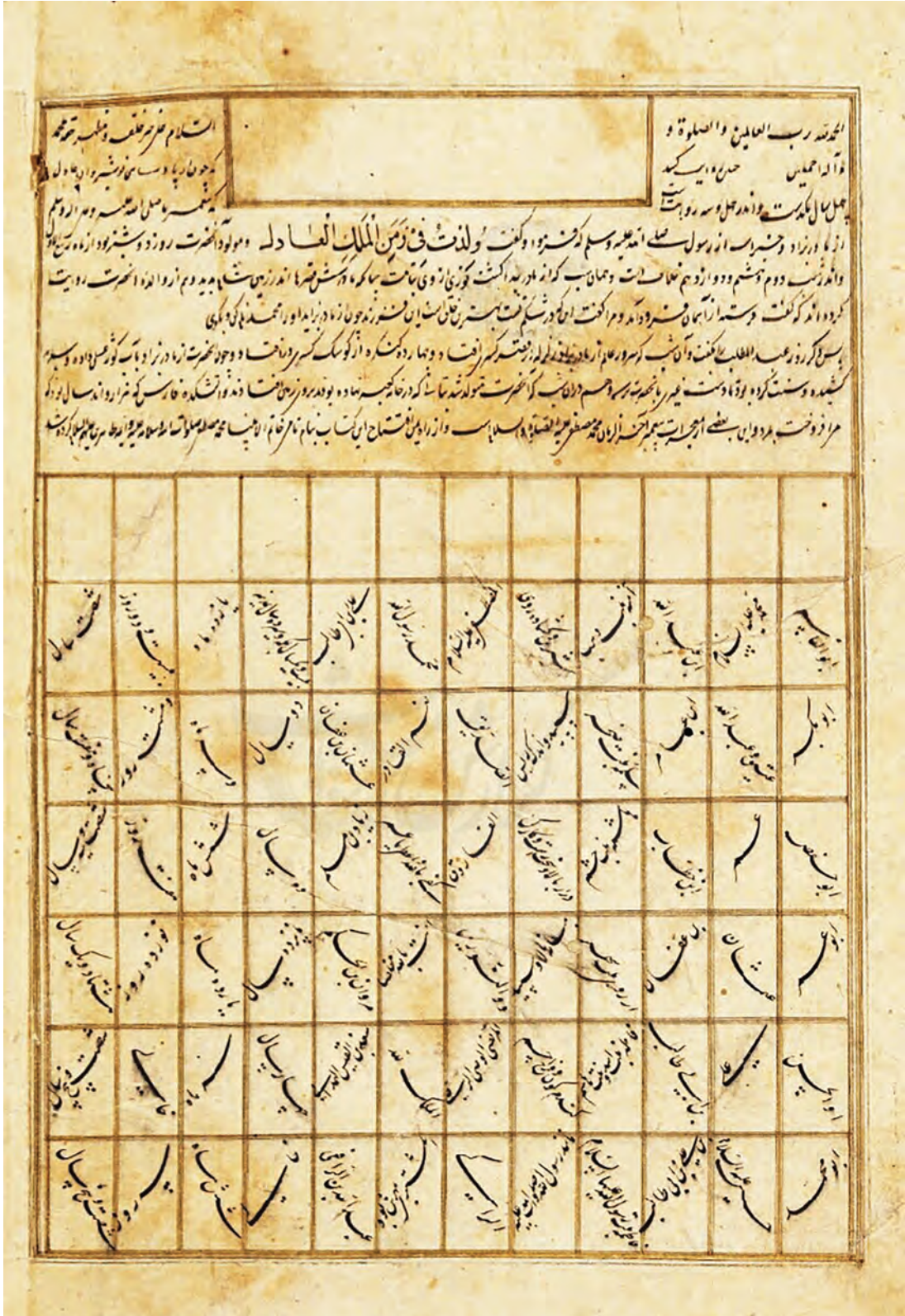

تصویر ۴: برگ‌های ۱ پ و ۲ ر از نسخه شماره ۱۱۰۱ کتابخانه مجلس

دوره سوم، سال ششم
شماره یکم و دوم (۹۵-۹۶)
بهار - تابستان ۱۴۰۰
[انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

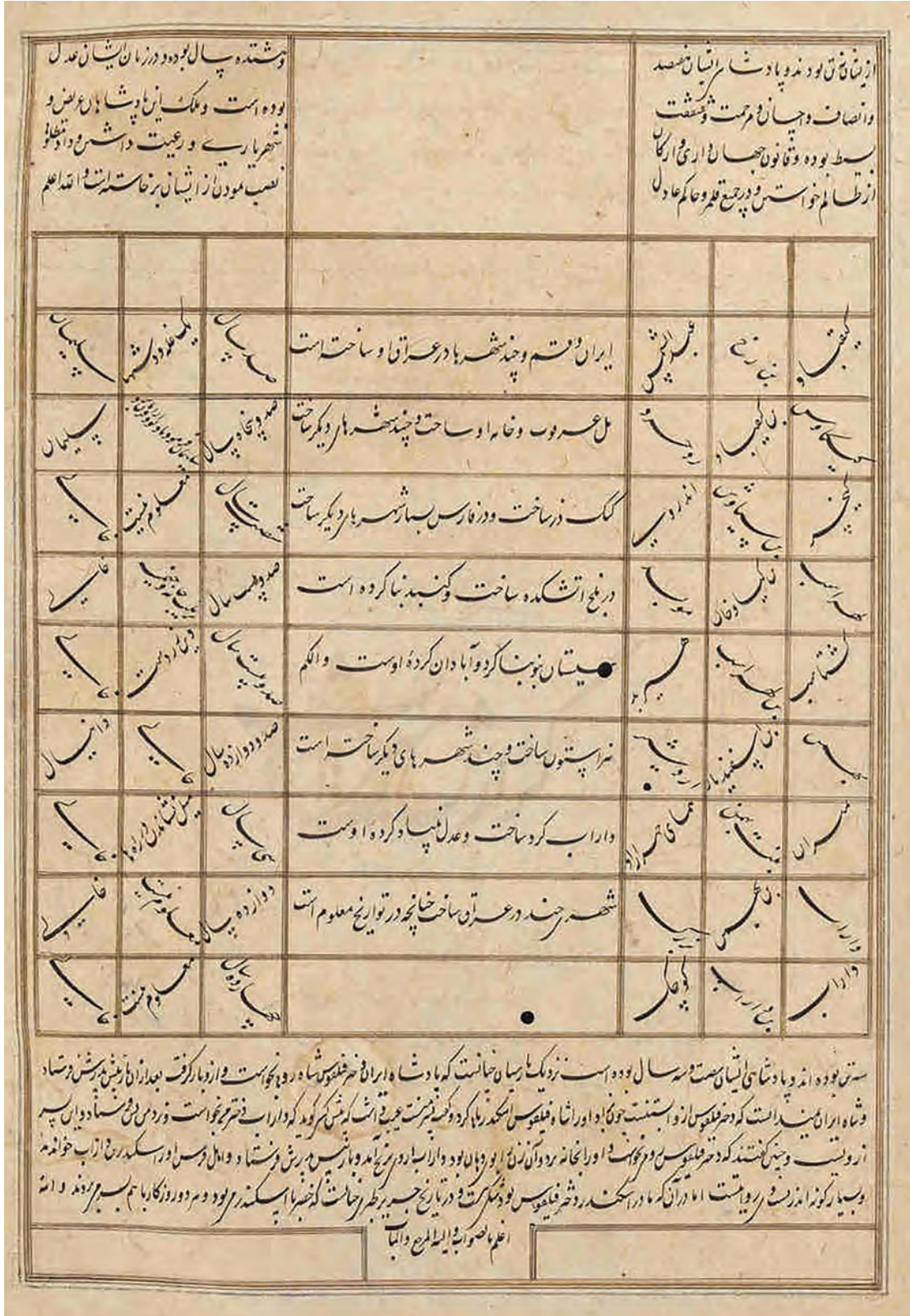
تصویر ۷: پشت برگ ۸ نسخه Ouseley Add.176 کتابخانه Bodleian

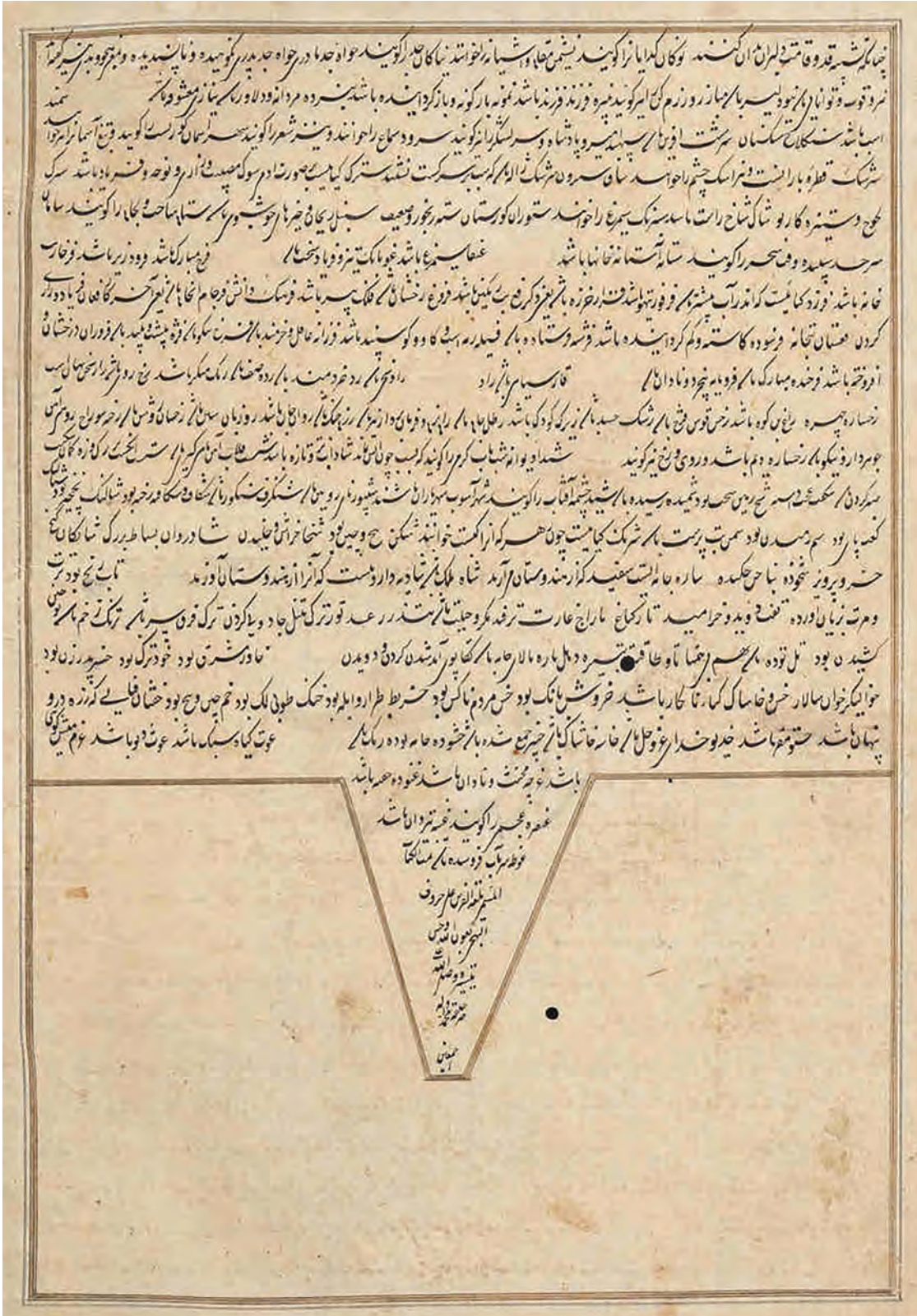
تصویر ۸: روی برگ ۹ نسخه Add.176 کتابخانه Bodleian

دوره سوم، سال ششم
شماره یکم و دوم (۹۴-۹۵)
بهار - تابستان ۱۴۰۰
[انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

گزارش‌های

تصویر ۹: پشت برگ ۹ نسخه Add.176 کتابخانه Bodleian

تصویر ۱۰: پشت برگ ۱۱ نسخهٔ Ouseley Add.176 کتابخانهٔ Bodleian

دورهٔ سوم، سال ششم
شمارهٔ یکم و دوم (۹۴-۹۵)
بهار - تابستان ۱۴۰۰
[انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

گزارش‌های

تصویر ۱۱: پشت برگ S1986.113 موزه Freer

تصویر ۱۲: روی برگ S1986.112 موزه Freer

تصویر ۱۳: پشت برگ AA49 موزه لوور فرانسه

تصویر ۱۴: پشت برگ ۷ نسخه Or. 1403 کتابخانه بریتانیا

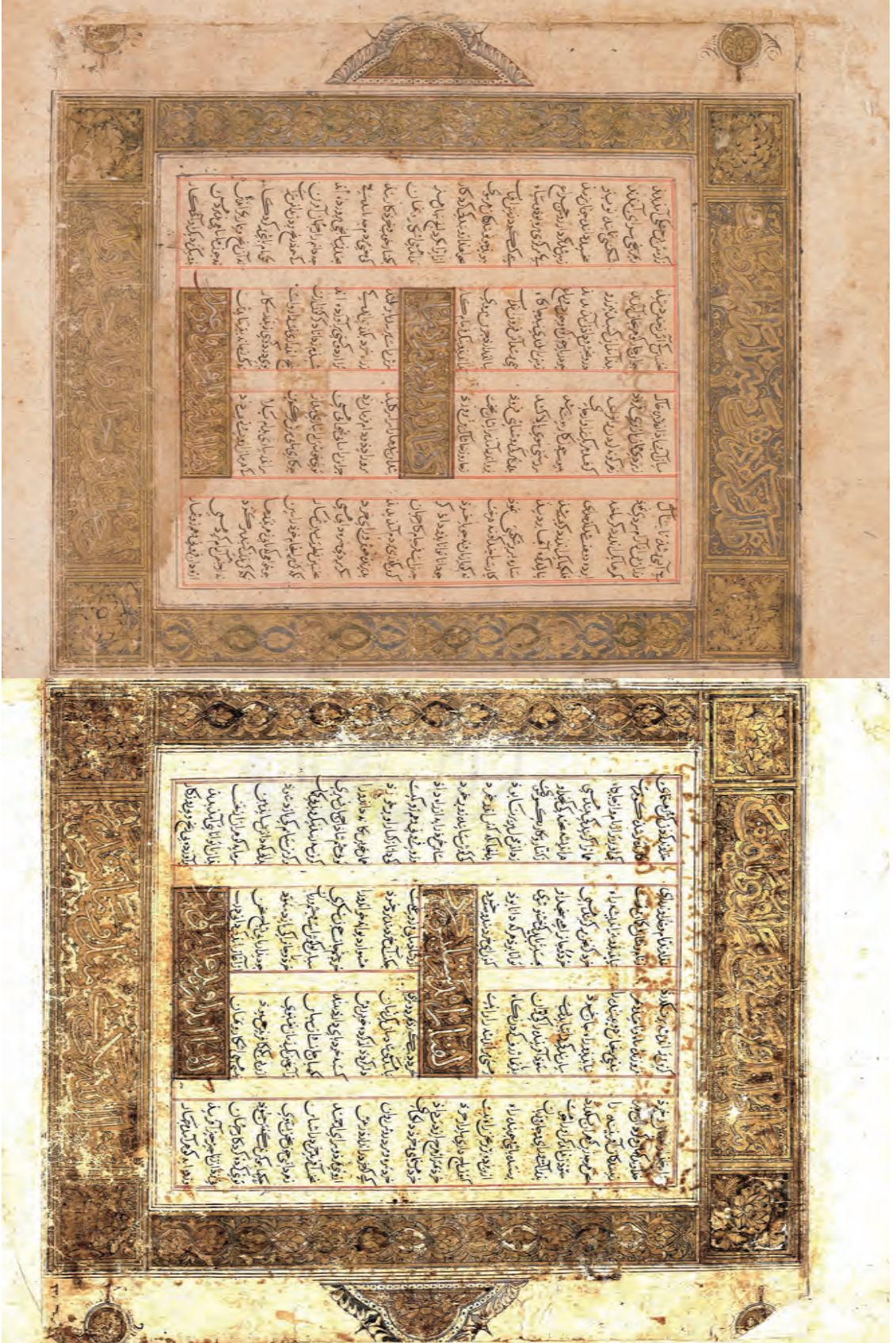
تصویر ۱۷: پشت برگ AKM88 موزه آقاخان

دوره سوم، سال ششم
شماره یکم و دوم (۹۴-۹۵)
بهار - تابستان ۱۴۰۰
[انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

تصویر ۱۸ : پشت برگ 110.S1986 موزه فریت

تصویر ۱۹ : روی برگ 111.S1986 موزه فریت

تصویر ۲: پشت برگ S1986.111 موزه فریت

تصویر ۳: روی برگ S1986.109 موزه فریت

Table of Contents

Editorial

Shouldering the Responsibility for Scholarship	3-4
--	-----

Articles

On a Specific Phonetic Change in the Persian Language / Ali Ashraf SADEGHI	5-7
Ferdowsi in the Court of Solomon? / Abolfazl KHATIBI, Amir ARGHAVAN	8-17
Şadrā's Use of Fakhr al-din Rāzī's <i>al-Mabāḥith al-Mashriqiyya</i> in the <i>Asfār</i> / Céile BONMARIAGE; Translated by Saeed ANVARI, Maryam MAHDAVI MAZDEH	18-35
Two Newly-Found Couplets from Rūdakī in a Newly-Discovered Book on Prosody and Rhetoric from the Late Seventh Century AH / Seyyed MohammadHosein HAKIM	36-43
The Royal Library of Muhammad Zāhir Shāh and Cataloguing its Manuscripts / Masumeh NAZARI	44-53
First Pages of the <i>Shahname</i> of Qawām al-dīn Hasan-i Wazīr / Amir ARGHAVAN	54-83
The Pope and the Bitter Fanatic / Oscar White MUSCARELLA; Translated by Hedyeh RAHBARI	84-90
<i>Qaṣab-i Si Dāmanī</i> and <i>Dah-Nuh</i> , Two Obscure Expressions in Xāqānī's Collection of Poetry / Seyyed Mohsen HOSEYNI VARDANJANI.....	91-94
<i>Safīna-yi Pur Bahr</i> (an Anthology of Opuses); a Review of a Book from the Eighth Century AH / Farzaneh SHOKROLLAHI	95-99

Reviews and Critiques

<i>Persian Prose</i> , Fifth Volume of <i>A History of Persian Literature</i> / Majdoddin KEYVANI	100-111
On Plagiarism in the Edition of <i>Silsilat al-'arīfīn wa Taḍkirat al-Şiddīqīn</i> / Arif NAUSHABI.....	112-114
<i>Sharḥ-i Ādāb-i Khat</i> (A Commentary on the Principles of Calligraphy); On the Edition of Sulṭān 'Alī-yi Mašhadī's Treatise / AliReza HashemiNejad	115-121
Reflecting on <i>Jung-i 'Alī Ibn-i Aḥmad</i> (an Anthology Compiled by 'Alī Ibn-i Aḥmad): the Date of Compilation and the Published Text / Farzam HAGHIGHI.....	122-133

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (13); Drawing On the Vedic Texts for the Etymology of the Persian Language / Seyyed AhmadReza QAEMI MAQAMI	134-142
The Interplay Between Semitic Sources and Sasanian Studies: a New Approach / Nima JAMALI.....	143-149

Iran in Ottoman Texts and Sources (24)

Works of Lütfi Ahmed Efendi / Nasrollah SALEHI	150-151
--	---------